

פרשת שופטים: האם מותר לכרות עץ פרי שמלכלך את הגינה

בס"ד

פתיחה

בפרשת השבוע דנה התורה במספר מצוות הקשורות לדיני מלחמה, מי הבאים להילחם, מי רשאי לחזור ממנה ומאלו סיבות, מה יש לעשות עם השבויים והשלל ועוד. כמו כן כותבת התורה (כ, יט - כ), שכאשר עושים מצור על עיר אין לקצץ את עצי הפרי הסובבים אותה, "כי האדם עץ השדה לבוא מפניך במצור". נחלקו מפרשי התורה, בביאור המשפט "כי האדם עץ השדה":

א. **רש"י** (שם, ד"ה כ) הבין, שהתורה משתמשת בלשון תמיהה. כלומר, וכי עץ השדה דומה לאדם עליו אתה צר להורגו, שגם אותו יש להשחית ולכרות?! וודאי שלא. ב. **האבן עזרא והרמב"ן** (שם) חלקו וסברו, שכוונת התורה לומר שחיי האדם תלויים בעץ השדה, ומשום כך אין להשחיתו ולקלקלו, שהרי אין להשחית את נפשות בני האדם, ובלשון האבן עזרא:

"כי האדם עץ השדה: זה פירושו, כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות, והטעם: כי חיי בני אדם הוא עץ השדה. וכמוהו: כי נפש הוא חובל (דברים כד, ו), כי חיי נפש הוא חובל. הנה לא תשחית עץ פרי שהוא חיים לבן אדם, רק מותר שתאכל ממנו, ואסור לך להשחיתו כדי שתבוא העיר מפניך במצור. והעד על זה הפירוש שהוא נכון, שאמר וכתוב ובנית מצור."

למרות שאיסור כריתת עץ נכתב בהקשר מלחמות, למעשה חז"ל למדו מכאן עיקרון כללי, יש איסור לכרות עצי פרי. בנושא זה נעסוק השבוע, נראה מתי פסקו שיש בכך איסור, הסכנה שראו בכך, ובהיתרים השונים. כמו כן, נעסוק בהלכות בל תשחית, איסור הנלמד מאיסור כריתת עצי פרי.

היכן נוהג האיסור

כאמור התורה אוסרת לכרות עץ פרי, אך כפי שכתבו הראשונים ייתכן שיש סייגים לאיסור וכאשר יש צורך חיוני בכריתת העץ, למשל כשצריכים אותו לצורך המצור או לצרכים חשובים אחרים - מותר לכרותו אם אין עץ סרק באזור. כמו כן דנו הפוסקים האם האיסור להשחית עצים נוהג בכל מקום:

כפי שראינו מספר פעמים בעבר, ספר חסידים לרבי יהודה החסיד אינו ספר לגמרי הלכתי, ויש בו התחשבות בגורמים נוספים שאינם הלכתיים נטו. גם במקרה זה כתב בצוואתו, שעץ המוציא פירות פעמיים בשנה - יש בו סכנה וצריך לקצץ אותו. האחרונים תמחו על שיטתו, שהרי יש איסור דאורייתא לקצץ עץ פרי, ואין משום חשש סכנה יהיה מותר לעשות כך?!

א. בשו"ת **שם אריה** (ס' כז ד"ה אמנם) כתב ליישב בדוחק, שלדעת רבי יהודה החסיד האיסור לקצץ אילן פרי הוא לא רק משום בל תשחית שבפשטות נוהג בכל מקום, אלא גם משום יישוב ארץ ישראל. לכן, כאשר כתב שיש לקצץ עץ הנותן פירות פעמיים בשנה מחשש סכנה - כוונתו רק לעצים הגדלים בחוץ לארץ שאין איסור להשחיתם במקום צורך קל, ובלשון:

"אמנם ממה שאני תמה בזה ממה שכתב בצוואה שם אות נב, אילן העושה פירות ב' פעמים בשנה יש לקצצו מיד ואין להניחו כלל. ואם כן הדבר תמוה, איך התיר הרב יהודה החסיד איסורא וסכנתא. וליישוב דברי הרב ז"ל נראה לומר, דאפשר דסבירא ליה דהך איסור לקוץ אילן מאכל הוא דווקא בארץ ישראל, ומשום יישוב ארץ ישראל הוא."

ב. כפי שציין כבר בשם אריה, יישובו לדברי ספר חסידים דחוק, שהרי הגמרא בבבא קמא מצינת ששמואל שחי בבבל נמנע מלקרר עצי פרי - משמע שהאיסור נוהג בכל מקום. משום כך, נקט שאין לנהוג כדברי רבי יהודה החסיד, אלא כדברי ספר החינוך ושאר הראשונים והאחרונים, שהאיסור נוהג בכל מקום, ואין לקצץ גם עץ המוציא פירות פעמיים בשנה.

חשש סכנה

בפשטות בשעת הצורך, מותר לכרות גם אילנות פרי כפי שכותבת הגמרא במסכת בבא קמא (צא ע"ב) בשם רבינא, שאם משתלם יותר לכרות את העץ, למכור את עציו מאשר להשתמש בפירותיו - מותר לעשות כך. אמנם, הגמרא מוסיפה שיש בקציצת עץ גם סכנה, ולכן מת בנו של רבי חנינא ודנו האחרונים, מה הייחס בין האיסור ההלכתי לסכנה שבדבר:

א. **רבי יעקב עמדין** (שאלת יעבץ א, עו) כתב שאין קשר בין הסכנה לבין האיסור ההלכתי, ועל אף שיש מקרים שמותר מבחינה הלכתית לקצץ עץ, מכל מקום יש בכך סכנה. על בסיס הבנה זו, כשנשאל האם מותר לקצץ זמורת גפן כדי להרחיב את מבנה בית הכנסת כתב, שלמרות שמבחינה הלכתית מותר, מכל מקום בגלל הסכנה שבדבר - עדיף שגוי יכרות, ובלשון:

"שאלה. הנה בית הכנסת שלנו קטון מהכיל, ואי אפשר להגדילו רק מצד מזרח, ובאותו צד גפן נטוע וצריך לקוץ ומעתה יורנו מורנו אם יש לצדד להתיר לקוץ. תשובה זו אינה צריכה לפנים דמילתא דפשיטא היא דשרי כי לא נאסר קציצת אילן מאכל רק בדרך השחתה, אך לא הייתי מיקל בו ליהודי אפילו היה משתכר בכך, משום דחמירא סכנתא."

גם **המנחת אלעזר** (ג, יג) הלך בכיוון זה ואף צעד צעד נוסף וכתב, שבמקרים בהם מגיעה אליו שאלה העוסקת בנושא זה, הוא מפנה אותה לבתי דינים אחרים כדי שלא יורה לקצץ עץ פרי. כמו כן הביא הרב אשר וייס (שופטים תשס"ד) בשם רבו **הדברי יציב**, שגם כאשר היה עץ שמלכלך מאוד את הגינה בפירותיו, לא היה מורה היתר לקוץ אותו בגלל הסכנה שבדבר.

ב. רוב האחרונים וביניהם **הט"ז** (יו"ד קטז, ו) ו**החתם סופר** (יו"ד ב, קב) חלקו וסברו, שהאיסור והסכנה כרוכים זה בזה. משום כך, במקום שאין השחתה לחינם, כמו במקרה בו אדם רוצה להרחיב את דירתו ויש עץ בחצר שמונע את ההרחבה - מותר לקצץ אותו, וכפי שהורה **הרמב"ם** (שו"ת ס' קיב) ו**הרא"ש** (ב"ק ח, יד). כמו כן, במקרה בו העץ מלכלך את החצר וגורם יותר נזק מתועלת, או שגורם להחשכת הבית - מותר לקצץ אותו (ועיין הערה¹).

¹ עם כל זאת, גם לשיטתם לא כל צורך מועט נחשב צורך מספיק משמעותי שיתיר לכרות עצי מאכל. למשל בספר המצוות (לאווין ד) כתב הרמב"ם, שאין לכרות עצים במצור רק במגמה להכאיב לאנשי העיר עליהם צרים, כיוון שסיבה זו אינה נחשבת צורך מספיק גדול (ועיין יביע אומר יו"ד ה, יב). אך וודאי שבמקרה בו כריתת העצים תעזור לכיבוש העיר אין בכך איסור, כפי שכתב **הציץ אליעזר** (כב, מו).

דינים שונים

למרות שכאמור במקום הצורך רוב הפוסקים התירו לקצץ עץ פרי, אחרונים רבים מודים שיש בכך בעייתיות יתר בגלל הסכנה שהוסיפו חז"ל לדבר (ויש להעיר שבראשונים אין התייחסות מיוחדת לנושא הסכנה). בעקבות כך חלקם דנו, האם יש דרכים למנוע קציצת אילן, למשל על ידי קציצת חלק מענפי האילן:

קציצת ענפים

הרב אשר וייס (שם) כתב, שנחלקו הראשונים בשאלה האם יש איסור בל תשחית בקציצת ענפים. הגמרא במסכת ברכות (לו ע"ב) כותבת שאין לקצץ אילנות זמן מה לפני בוא השנה השביעית, כיוון שהדבר גורם להשבחתם בשביעית. התוספות והמאירי הקשו, מדוע הגמרא דנה מצד הלכות שביעית ולא מצד השחתת אילן פרי? והלכו לשני כיוונים שונים:

ב. **המאירי** (ד"ה מותר) כתב, שאיסור בל תשחית נוהג רק כאשר משחיתים לגמרי את העץ, אבל כאשר קוצצים את ענפי האילן (למרות שאיסור לקצץ גם אותם לחינם) לא נוהג בהם חומר איסור כריתת עץ פרי. כך פסק גם **החוות יאיר** (סי' קצה), שבעקבות כך סבר שעדיף לחתוך רק ענפי אילן המצילים על החלון ולא את כל האילן, ובלשונו:

"שאלה על אילן אפרסקין בחצירו ומאפיל על חלונו, פשוט דשרי, דכל שהוא לצורכו מותר, והוא הדין אם מאפיל עליו דמאי שנא מזיקו בחוש הטעם או בחוש הראיה. ומכל מקום נראה דאם אפשר לו לתקן היזקו בקציצת קצת ענפיו לא יקצצו, אף על פי שבהמשך השנים חוזרים וגדילים ויצטרך לחזור ולטרוח, משום טרחו כל דהו לא נתיר מה שהוא סכנה." יש להוסיף, שגם במישור האזרחי יש לפתרון זה יתרון. על פי חוקי המדינה, מעיקר הדין אסור לכרות עצים (ואפילו עצי סרק), אלא רק כאשר יש צורך משמעותי, למשל כשיש שיקרעו חוטי חשמל, במקרה זה ניתן להגיש בקשה ל"פקיד היערות" לכרות את העץ - וגם לאחר האישור, יש לשתול עץ אחר במקום העץ שנכרת. כאשר חותכים רק ענפים, נמנעים מתהליך זה.

ב. **התוספות** (ד"ה אין) תירצו אחרת את הקושיה בברכות וכתבו, שבמקרה זה מדובר בענפים שאין צומחים עליהם פירות, או שמחיר הענפים שווה יותר מהפירות, משום כך הגמרא מתייחסת להלכות שביעית ולא להלכות בל תשחית. עולה מדבריהם, שמעיקר הדין שייך בל תשחית בקציצת ענפים, ואילו כאן מסיבה צדדית איסור זה לא קיים (ועיין הערה²).

בל תשחית

כחלק מהאיסור להשחית עצי פרי, למדו חז"ל שיש איסור להשחית גם דברים נוספים לחינם. כאשר מדובר בכריתת עץ פרי לחינם, הבינו הפוסקים שיש בכך איסור דאורייתא, ואף יש בכך סכנה מסויימת כפי שראינו לעיל. דנו הפוסקים בעקבות דברי **הרמב"ם** (מלכים ו, ח), אם האיסור להשחית שאר דברים גם הוא מדאורייתא:

א. **החיי אדם** (כלל יא, לב) הבין, שבשאר חפצים האיסור להשחית הוא מדרבנן בלבד, וכן כתב גם **הנודע ביהודה** (יו"ד סי' י) כאשר דן האם מותר לצאת לצייד, סוגיה שראינו בעבר (בלק שנה ד'). ראייה לדבריהם הביאו מדברי הרמב"ם (שם, י) הכותב, שלמרות שעל כריתת אילן פרי לשווא לוקים מדאורייתא, כאשר משברים כלים וקורעים בגדים - לוקים רק מדבריהם, כלומר מדרבנן.

ב. **החתם סופר** (חו"מ סי' כז) **והרב אשר וייס** (שופטים תשס"ד) חלקו וסברו שהאיסור מדאורייתא, ולראייה הרמב"ם בספר המצוות שכתב שאיסור השחתת דברים כלול באיסור הכרתת עץ פרי. בטעם הדבר שהרמב"ם כתב שהמשחית שאר דברים לוקה מדרבנן ביאר הרב אשר וייס, שרק על עיקר הלאו לוקים מדאורייתא, ולא על שאר הדברים למרות שכלולים בלאו.

נזק עצמי

בפשטות, כשם שאסור לאדם להשחית בגדים ושאר דברים, כך אסור לו להשחית את גופו. אלא, שלמעשה נחלקו בשאלה זו הפוסקים בעקבות הגמרא בבבא קמא (צא ע"א), המביאה מחלוקת תנאים בשאלה זו. לדעת רבי אליעזר אסור לחבול בעצמו, ולראייה שהנזיר חייב להביא קרבן כפרה על כך שציער עצמו מהיין. לדעת תנא קמא לעומת זאת, מותר לאדם לעשות כך.

מדוע לדעת תנא קמא אין בכך איסור של בל תשחית? **הפרישה** (חו"מ תכ, כא) ביאר, שאיסור בל תשחית נוהג לדעתו רק במקרים בהם הנזק בלתי הפיך, כמו כריתת אילן, שהאילן נהרס לגמרי, או כריתת איבר, שהאיבר אינו יחזור לעולם. לעומת זאת במקרה בו אדם שורט את גופו, שהשריטות נרפאות עם הזמן - אין בכך איסור בל תשחית. למעשה בפסק ההלכה, נחלקו הראשונים:

א. **היד רמ"ה** (שיטה מקובצת שם) פסק להלכה כדעת תנא קמא שמותר לאדם לחבול בעצמו, וראייה לדבריו הביא מדברי הגמרא המספרת על רבי חנינא, שהיה מרים גלימתו כדי שהקוצים לא יחתכו אותה, למרות שבעקבות כך היה נשרט. מתוך דבריו הביא הפרישה ראייה לעיקרון שראינו לעיל בדבריו, שהרי הנזק שנגרם לרבי חנינא הוא נזק חוזר, ובלשון הפרישה:

"שם בגמרא איכא מאן דאמר דסבירא ליה דמותר לחבול בעצמו וכוותיה סבירא ליה להרמ"ה, אבל גם הרמ"ה מודה דהלכה כאותה משנה במה דקתני בה גם כן דאינו רשאי לקצוץ אילנותיו ואף על גב דאסור לאדם לקרוע בגדיו על מת יותר מדאי משום בל תשחית, לכולי עלמא חבלה בגופו שרי טפי מפני שזה מעלה ארוכה וזה אינו מעלה ארוכה."

ב. **הרמב"ם** (חובל ומזיק ה, א) **והשולחן ערוך** חלקו ופסקו כדעת הסוברים שאסור לאדם לחבול בעצמו. את הראייה ממעשה רבי חנינא יש לדחות, שכן גם חכמים מודים שמותר לאדם לחבול בעצמו מעט בשביל למנוע מעצמו נזק גדול יותר - משום כך גם מותר לעשות ניתוח פלסטי לשיפור המראה, והמחלוקת היא האם מותר לאדם לחבול בעצמו כאשר נהנה מכך, ללא תועלת אמיתית. לדעת חכמים יהיה אסור, ולדעת תנא קמא יהיה מותר.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו³...

² פתרונות נוספים הציעו הפוסקים למנוע כריתת אילן. לדוגמא, **החיד"א** (חיים שאל ב, כג) כתב, שניתן להעביר את העץ ממקום למקום על ידי עקירתו ושיתלתו מחדש, וכן כתב **הבניין ציון** (ס' סא). עוד הציעו אחרונים רבים, שיתנו לגוי לעקור את האילן. מכל מקום נראה ברור, שבמקרים בהם פתרונות אלו יעלו כסף רב או טורח מרובה, אין צורך בכך שהרי מעיקר הדין מותר לקצץ במקרים אלו.

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com